

¹ Особисті архівні фонди вилучено рукописів. Анотований покажчик (Друге виправлене і доповнене видання) // Укл.: Баб'як П., Дзьобай О. та ін. – Л.: ЛНБ ім. В. Стефаника, 1995. – С. 3.

² Приватний архів Я. Гронського. Автобіографія Й. Гронського. – С. 1.

³ Там само. – С. 40.

⁴ Гронський Й. Будні середньовічного Львова // Живить. – 1981. – № 10; 1983. – № 3, 4.

⁵ ВР ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. Й. Гронський, спр. 52, п. 6, арк. 2–4.

Гор Смуток

АРХІВ САМБІРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ МІСТ І СІЛ ПРИКАРПАТТЯ

Архів Самбірської економії (далі – АСЕ) як цінне документальне зібрання опинився в сфері наукових зацікавлень дослідників-істориків вже наприкінці XIX ст. Зокрема, 1872 р. було опубліковано реєстр привілейованих землеволодінь (князівств-війтівств, солтнісств-вибранецтв, корчмарств, вільництв тощо) та підтверджувальних документів на них двох країн Самбірської економії. 1895 р.¹ польський історик Богуслав Уляновський видав акти королівської комісії за 1698 р., що засідала в Самбірській економії². В обох випадках документи були взяті з АСЕ.

Систематичне вивчення та опрацювання документального матеріалу АСЕ розпочалося в другій половині XX ст. такими українськими істориками як В. Ф. Інкін, Ю. Г. Гошко та ін. Сферою їхніх наукових зацікавлень були питання, пов'язані з волооською колонізацією на Західноукраїнських землях. Використовуючи матеріали АСЕ, ці історики вивчали характерні особливості організації сіл руського, волоського і німецького права та їх наявність на території Прикарпаття в XVI–XVIII ст.³ Поряд з використанням матеріалів АСЕ, В. Ф. Інкін підготував цінну статтю, в якій аналізує історію створення АСЕ, класифікує вміщений в ньому матеріал тощо⁴. Результати досліджень цих істориків свідчать про велику інформативну цінність АСЕ та широкі можливості використання документів АСЕ при вивченні багатьох аспектів історії Прикарпаття, зокрема, історії міст і сіл цього регіону.

Самбірська економія була створена на основі одноім'яного староства в 1590 р., яке належало до категорії найбільших королівщин Речі Посполитої. На кінець XVI ст. в результаті колонізації південної гірської частини староства та включення до його складу Мединицького ключа і Озиминської волості чисельність поселень в цій королівщині зросла майже до 130. До кінця XVIII ст. їхня кількість залишалася практично незмінною. В Самбірській економії в цей час нарахувалося 3 міста – Новий та Старий Самбір, Стара Сіль – та понад 130 сіл. З них понад 80 було об'єднано в сім країн, решта входили до складу семи – дев'яти ключів, розміщених на півночі економії. Таким чином, вона охоплює територію сучасних Турківського, Старосамбірського районів, частково Самбірського, Дрогобицького і Сколівського⁵.

Саме рання історія населених пунктів цих районів, тобто кінця XVI – початку XIX ст. відображена в документах АСЕ. Наскільки корисною і продуктивною може бути робота історика-красзнавця чи будь-кого, зацікавленого у вивченні історії поселення, яке в свій час входило до складу Самбірської економії проілюструємо на прикладі аналізу однієї з актових книг АСЕ.

Книга записів майнових угод і судових декретів Самбірського замку за 1650–1669 рр. є однією з 71 рукопису АСЕ й належить до категорії так званих судових актів, які складають більшість АСЕ⁶. До неї внесено 1048 актів. Серед них переважають майнові угоди купівлі-продажу, дарування, застави тощо. Другу групу творять декрети зборових судів (за визначенням Інкіна В. Ф. – “протоколи зборових судів”) та судові рішення вище-адміністраторського суду або Самбірського замку. Хронологічно документи розподіляються так:

Таблиця 1

Рік	Кількість документів	Рік	Кількість документів	Рік	Кількість документів
1650	71	1657	Жодного	1664	140
1651	87	1658	9	1665	67
1652	35	1659	14	1666	149
1653	21	1660	8	1667	211
1654	10	1661	11	1668	122
1655	4	1662	43	1669	18
1656	Жодного	1663	30		

Фактично в нашому розпорядженні записи не за 19 а за 17 років. Відсутність актів за 1656 та 1657 рр. пов'язана із вторгненням на територію Руського воєводства військ семигородського князя Ракочі, союзника Богдана Хмельницького, шлях яких пролягав через Карпатські перевали на Перемишль, Новий Самбір та Стрий. Зимою 1656–1657 рр. ворожі війська утримували Новий Самбір в облозі, що порушило звичний ритм провадження поточної документації в замку⁷.

Аналіз наявності та кількості документів по кожному населеному пункту дає підстави зробити наступні висновки. Серед актів, внесених до замкової книги більшість стосується південної гірської частини економії. Їхня кількість втричі перевищує кількість документів, внесених населенням ключів економії. В середньому на один населений пункт в країнах припадає 5–6 записів

та декретів, натомість в ключах – 3–4. Відсутні будь-які записи, які б відбивали приватно-правові відносини населення Ульоцького та Лішнянського ключів. Лише одним актом представлені Медницький та Терпівський ключі. Натомість добре задокументовані є майнові та судово-правові справи населення решти сіл розмішених поблизу Нового Самбора й об'єднаних в Задністрянський, Бабинський та Ваневидський ключі. Тут середній показник становить 9–11 записів та декретів для одного населеного пункту. Серед них абсолютними рекордсменами є сс. Кульниця, Бережниця, Ваневичі, Сілець. Всі вони, окрім останнього, на думку В. Ф. Інкіна, належали до поселень “руського права” й не мали власних актових книг, тому “у XVII ст. зразу уклали угоду “перед самбірськими актами”¹⁸. Аналогічні тенденції спостерігаються й стосовно сіл волоського права. Країни, розміщені поблизу Самбірського замку, представлені більшою кількістю документів, ані ж більш віддалені поселення. Так, наприклад, на села Розлуцької та Липецької країн припадає в середньому 11–13 актів. Найменший показник для населених пунктів Львницької, Гвоздещької та Підбузької країн – 2–3 записи для кожного села. Зрештою, це пояснюється наявністю для двох останніх ще однієї проміжної судово-адміністративної інстанції між крайницько-сільськими урядами та Самбірським замком, представленої Старосільським підкупницьким судом для населення Гвоздещької та Котовським – для населення Підбузької країн. Актові книги підкупницького уряду в Старій Солі збереглися й увійшли до складу АСЕ⁹. Це компенсує незначну кількість документів з цих країн в замковій документації.

Запропонований географічно-територіальний розподіл актів є показовим, але де певної міри схематичним. А вже кількісні показники не відображають змістовно-тематичної характеристики документу, але ніяк не свідчать про низьку інформативність актів. Серед них можна знайти чимало таких, які містять цікаві відомості про майновий стан, правові відносини цілої громади села або окремих груп населення. Наприклад, до аналізованого рукопису включені декрети Самбірського замку у справі вийтів таких сіл як Завадка, Михновець, Гусне¹⁰. Сюди ж було внесено розпорядження Гюрія Мишка, до населення Липецької країни охороняти й не рубати навколишні ліси¹¹. Медницький ключ представлений лише одним документом, однак цим актом є угода на оренду цього майнового комплексу чи не єдина, що збереглася в АСЕ¹². Цей перелік можна продовжувати.

Таким чином, лише детальне вивчення кожного документу АСЕ дасть змогу стверджувати про його джерельну цінність для вивчення історії того чи іншого населеного пункту.

Яким є рівень використання документів АСЕ серед дослідників краєзнавців? Останні видання, присвячені історії Турківщини, Старосамбірщини та окремим селам цих регіонів, що засвідчує обізнаність авторів з АСЕ¹³. Однак його використання є спорадичним. Як

правило, краєзнавці працюють не безпосередньо з архівними документами Самбірської економії, а використовують окремі історичні відомості, взяті з монографій Ю. Г. Гошка, де наведено чимало фактологічного матеріалу, почерпнутого з АСЕ. В крайньому разі, це може бути опублікована в 1872 р. “Rewizja praw, przywilejów miastom i wsiom służących, oraz na wójtowstwa, kniastwa, sołectwa, wolnictwa, młynarstwa w ekonomii samborskiej ... znajdujących się”¹⁴. Така “специфіка” використання архівів у краєзнавчій роботі пояснюється, як недостатньою кількістю наукових, науково-популярних розробок з історії різних аспектів життя населення Прикарпатського регіону та неінформованістю про вже опубліковані такого роду дослідження, так і незадовільним станом опрацювання науково-довідкового апарату АСЕ. Для виправлення ситуації необхідно, на нашу думку, створити географічний, предметно-тематичний й особовий показник до всіх актових книг АСЕ; підготувати видання реєстрів для окремих актових книг АСЕ; підготувати та опублікувати окремі документи. Це можуть бути тематичні збірки, наприклад, видання привілеїв на вийтвства-князівства в сслах волоського права, привілеїв на попівства, солтисівства-вибранецтва, вільництва, розмішених в Самбірській економії. Також слід видати нечисленні описово-статистичні матеріали економії, зокрема, інвентарі за 1568, 1585 рр. Ревізію за 1686 р., екстракт ревізії 1760 р., інвентар країн за 1749 р. та інвентар Самбірської економії 1768 р. Необхідно перевидати праці В. Ф. Інкіна, які на сьогодні залишаються найбільш фаховими дослідженнями з історії Самбірської економії.

Вирішення вказаних завдань значно якісно покращить роботу дослідників історії Прикарпаття XVI–XVIII ст. та полегшить краєзнавчу роботу для всіх, хто цікавиться минулим свого регіону або населеного пункту.

¹ Rewizja praw, przywilejów miastom i wsiom służących, oraz na wójtowstwa, kniastwa, sołectwa, wolnictwa, młynarstwa w ekonomii samborskiej ... znajdujących się // Dodatek miesięczny do Gazety Lwowskiej. – Lwów, 1872. – R. I. – T. 1, zesz. 3–4; T. 2, zesz. 5–8; T. 3, zesz. 9.

² Ulanowski B. Komisja Samborska z r.1698 // Archiwum komisji prawniczej. – Kraków, 1895. – T. V. – S. 311–365.

³ Гошко Ю. Г. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст. – Л.: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 336 с.; *Він же*. Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1976. – 205 с.; *Інкін В. Ф.* Волость (країна) и вече (ебор) на Галичці в XVI–XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1970г. – Рига: Зинатне, 1977. – С. 72–79; *Він же*. Гонение следа в галицкой общинной практике XV–XVIII вв. (материал для объяснения 77-й статьи Пространной Правды) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1985 год. – М.: Наука, 1986. – С. 131–140; *Він же*. Двориче и лан в королевских имениях Галичины в XVI–XVII вв. // Материалы по истории сельского хозяйства и крестьянства СССР. – М.: Наука, 1974. – Сб. 8. – С. 27–40; *Він же*.

Дворище и сельская община в сёлах волошского права Галицкого подорья XVI-XVIII вв. по материалам Самборской экономики // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1966 г. – Таллинн: Издательство АН Эстонской ССР, 1971. – С. 113-127; *Він же*. К вопросу о происхождении и эволюции волошского института “князя” (кнеза) в галицкой деревне в XV-XVIII вв. // Славяно-волошские связи. Сб. статей. – Кишинёв: Штиинца, 1978. – С. 116-141; *Він же*. К вопросу о социально-политической организации галицких сёл на волошском праве (о оборках-вечах) // Карпато-Дунайские земли в средние века. – Кишинёв: Штиинца, 1975. – С. 299-330; *Він же*. Крестьянское право “дедициности” и “ближести” на землю в коронных имениях Галичины XVI-XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1969 г. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 38-49; *Він же*. Особенности социальной борьбы королевских крестьян в Галичине XVIII в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961 г. – Рига: Издательство АН Латвийской ССР, 1963. – С. 345-356; *Він же*. Расслоение крестьян Самборской экономики в середине XVIII в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960 г. – К.: Издательство Украинской ССР, 1962. – С. 262-271; *Він же*. Статьи Русской Правды о мести в свете обычной практики галицких общинных судов по актам XVI-XVIII вв. // Вестник Московского ун-та. Серия 8. История. – 1990. – № 1. – С. 72-85; *Він же*. Институт співприсяжництва та громадські сільські суди в галицькій звичаєвій практиці XVI-XVIII ст. порівняно з Руською Правдою // Україна модерна. – 1996. – № 1. – С. 18-41; *Він же*. Пережитки володіння альменди і їх значення в боротьбі королівських селян Галичини проти шпакти в XVI-XVIII ст. // Вісник Львівського державного університету. Серія історична. – 1974. – Вип. 10. – С. 101-115; *Він же*. Розвиток феодальної ренти в Самборській економіці в другій половині XVI – початку XVIII ст. // Вісник Львівського державного ун-ту. Серія історична. – 1967. – Вип. 4. – С. 79-91; *Він же*. Сільські суди німецького права в

Галичині XVI-XVIII ст. // Вісник Львівського державного ун-ту. Серія історична. – 1984. – Вип. 20. – С. 34-40; *Він же*. Чи є історична основа в фальсифікатах грамот Льва Даниловича? // Вісник Львівського державного ун-ту. Серія історична. – 1988. – Вип. 24. – С. 55-63.

⁴ *Імкін В. Ф.* Архів Самбірської економії // ЗНТШ. – 1996. – Т. ССХХХІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 107-146.

⁵ *Смукот І. І.* Адміністративно-територіальний устрій королівських столових маєтків у Галичині XVI-XVIII ст. (Самбірська економія) // Наукові записки з історії України. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – Вип. 10. – С. 25-37.

⁶ Наукова бібліотека Львівського національного університету. Відділ рукописів та рідкісної книги, опр. 520/Ш, арк. 1-575 зв.

⁷ *Kuczeza A.* Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomii Samborskiej. – Sambor: Nakł. Księgarni nauczycielskiej, 1935. – Т. 1. – С. 307-308.

⁸ *Імкін В. Ф.* Архів Самбірської економії // ЗНТШ. – 1996. – Т. ССХХХІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 127.

⁹ Наукова бібліотека Львівського національного університету. Відділ рукописів та рідкісної книги, опр. 543/Ш, 544/Ш, 545/Ш, 551/Ш, 552/Ш, 553/Ш, 554/Ш, 556/Ш, 557/Ш, 571/Ш.

¹⁰ Там само, опр. 520/Ш, арк. 233-233 зв., 299 зв.-300 зв., 226 зв.-227 зв.

¹¹ Там само, арк. 104-104 зв.

¹² Там само, арк. 106 зв.-108.

¹³ *Юсипович І. М.* Турквіщана: за зависою століть. – Львів: Край, 1993. *Гайда Ю.* Турквіщана: природа і люди. Монсграфічний опис. – Ужгород: Патент, 1998.

¹⁴ *Dodatek miesięczny do Gazety Lwowskiej.* – Lwów, 1872. – R. 1. – Т. I, zes. 3-4; Т. 2, zes. 5-8; Т. 3, zes. 9.

Алла Лохматова

ФОНДИ ОБЛАСНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ СЕЛЯНСТВА В ПОРЕФОРМЕНІЙ УКРАЇНІ

Не можна сказати, що останнє десятиліття відзначене великою увагою до проблем аграрних відносин у пореформеній Україні взагалі і до проблем селянського “миру” зокрема. Тим часом існує необхідність розробки цієї тематики. Зі специфікою селянського суспільства пов’язана не тільки специфіка аграрної еволюції України другої половини XIX ст., але значною мірою й українська історія XX ст. в багатьох її аспектах.

У свій час сільська громада була предметом гарячих і жвавих суперечок, займала центральне місце не тільки в історичних дослідженнях, але і в усій соціально-політичній літературі Росії. Інтерес до громади особливо зріс у другій половині XIX ст., коли в умовах глибоких соціально-політичних змін, пов’язаних зі скасуванням кріпосного права, постало питання про земельну власність, про шляхи подальшого розвитку взагалі і громади

зокрема. Проблем сільської громади в цей період стала наріжним каменем суспільно-політичної боротьби, в якій прихильники різних суспільних напрямків по-різному оцінювали її суть і роль у процесі історичного розвитку.

Ще в дослідженнях радянських істориків, що висвітлюють історію пореформеного селянства, намітився перехід від розробок теоретико-методологічного характеру до вивчення конкретно-історичних сюжетів. Досить повно висвітлено питання про місце селянської громади в пореформеному законодавстві й аграрній політиці самодержавства¹. Уряді робіт охарактеризоване положення громади як низового осередку селянського самоврядування². У багатьох аспектах розглядалася господарські поземельна діяльність громади, її адміністративно-податні функції.